

Η καταγωγή και η εξημέρωση της ελιάς

Του Γιώργου Κωστελένου*

Η ελιά (*Olea europaea* L.) είναι το πιο εμβληματικό δένδρο της Μεσογείου και καλλιεργείται από την αρχαιότητα σε όλες τις χώρες που βρέχονται από τη Μεσόγειο θάλασσα.

Ως τόποι καταγωγής της ελιάς έχουν προταθεί, διαχρονικά και από πολλούς ερευνητές, διάφορες περιοχές όπως η ανατολική Μεσόγειος, η Ανατολία (νότια Μικρά Ασία), η Συρία και η κεντρική Μεσοποταμία.

Μία από τις επικρατούσες θεωρίες, που πολύ συχνά επαναλαμβάνεται και στο διαδίκτυο, υποστηρίζει ότι η καλλιεργούμενη ελιά εξημερώθηκε και εξελίχθηκε πριν από περίπου 6.000 – 7.000 χρόνια, μεταξύ του 4.800 και 4.300 π.Χ. (Zohary et al. 2012) στην ανατολική Μεσόγειο και στη συνέχεια

μεταφέρθηκε και διαδόθηκε αρχικά στο Αιγαίο, τις Κυκλάδες, την Κρήτη, την ηπειρωτική Ελλάδα.

Στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, το Αιγαίο, την Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα, η παρουσία της ελιάς βεβαιώνεται πριν από 50.000 χρόνια, με πιο γνωστά ευρήματα τα απολιθωμένα φύλλα ηλικίας περίπου 35.000 και 50.000 ετών, που έχουν βρεθεί στην Νίσυρο και τη Θήρα αντίστοιχα.

Έχει επίσης επιβεβαιωθεί επιστημονικά ότι οι «πραγματικές αγριελιές» έχουν εκλείψει από τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, το Αιγαίο, την Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα ως αποτέλεσμα του εκφυλισμού τους από τη γύρη των ήμερων ελιών (Lumaret & Quazzani 2001). Με άλλα λόγια, οι ελιές που φύονται και αναπτύσσονται στα ελληνικά βουνά από

μόνες τους, στην πραγματικότητα δεν είναι «αγριελιές», αλλά πληθυσμοί ήμερης ελιάς.

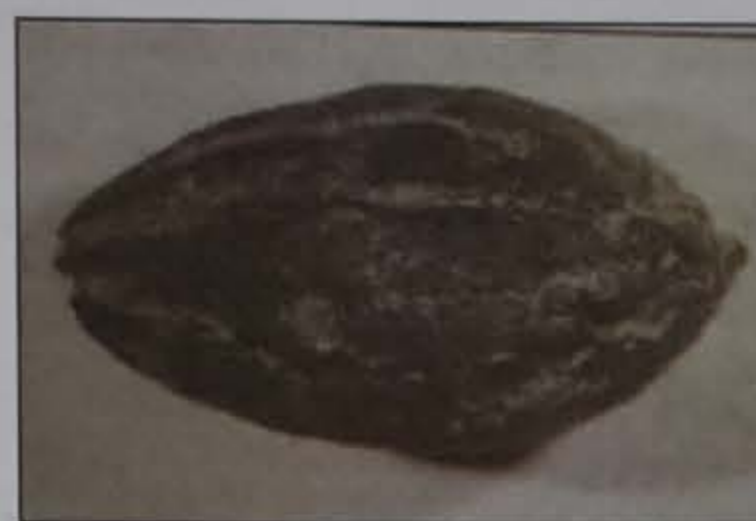
Το αρχαιότερο ήμερο δένδρο ελιάς στην Ελλάδα, αντίθετα με όσα κατά καιρούς υποστηρίζονται, δε βρίσκεται στην Κρήτη αλλά στις Κυκλάδες και ειδικότερα στο νησί της Νάξου, στο κέντρο του νησιού, στη θέση Αδισσαρού, σε μία τοποθεσία προφυλαγμένη και πολύ κοντά σε πηγή νερού, που μέχρι και σήμερα αναβλύζει. Το δένδρο αυτό - και μέχρι αποδείξεως του αντιθέτου - θεωρείται ότι είναι το αρχαιότερο δένδρο ελιάς του κόσμου και χαρακτηριστικά στην περιοχή το ονομάζουν «γεροντολιά».

Η γεροντολιά της Νάξου έχει χάσει τον αρχικό της κεντρικό κορμό και σήμερα αποτελείται από πολλούς κορμούς, που ορίζουν ελλειπτικά έναν πολύ μεγαλύτερο, του οποίου η περίμετρος ανέρχεται σε 29,00 μέτρα περίπου και η μέγιστη διάμετρος του υπερβαίνει τα 10,00 μέτρα.

Η ηλικία του δένδρου αυτού, με βάση τη συνολική διάμετρό του, εκτιμάται ότι υπερβαίνει τα 5.000 χρόνια και η ελιά αυτή κατατάσσεται με βεβαιότητα στη μεσόκαρπη ποικιλία «Θρουμπολιά Αιγαίου». Η ποικιλία «Θρουμπολιά Αιγαίου», στην οποία και ανήκει το μεγάλο ελαιόδεντρο της Νάξου, είναι η μόνη γνωστή ποικιλία ελιάς που μπορεί, κάτω από φυσικές συνθήκες, να παράγει καρπούς ικανούς να καταναλωθούν στη φυσική τους μορφή από τα δένδρα, χωρίς να υποστούν καμία απολύτως επεξεργασία. Πληρεί δηλαδή μία από σημαντικότερες προϋποθέσεις εξημέρωσης της ελιάς από τους ανθρώπους τροφουσυλλέκτες της εποχής εκείνης.

Σε κάθε περίπτωση, το ελαιόδεντρο αυτό της Νάξου ανάγεται χρονικά στην αφετηρία της παγκόσμιας ελαιοκομίας και αποδεικνύει τη συνεχή καλλιέργεια εξημερωμένων ποικιλιών ελιάς στην Ελλάδα, από τους προμινωικούς χρόνους μέχρι τις ημέρες μας. Στηρίζει, επίσης, την υπόθεση της εξημέρωσης - καταγωγής της καλλιεργούμενης ελιάς στην ανατολική Μεσόγειο και ιδιαίτερα στην περιοχή του Αιγαίου, μία θεωρία που διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Π. Αναγνωστόπουλο στα μέσα του προηγούμενου αιώνα.

Εντυπωσιακό, επίσης, είναι και το γεγονός ότι οι πυρήνες των καρπών που παράγει η γεροντολιά έχουν τα ίδια μακροσκοπικά χαρακτηριστικά με πυρήνες ελιάς, που έχουν βρεθεί σε διάφορες περιοχές του Αιγαίου και την Κρήτη.

Σύγχρονος πυρήνας «Θρουμπολιάς»

Πυρήνας ελιάς του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Αιγαίου» (Κωστελένος 2011) που βρέθηκε στην Άνδρο (Megaloudi 2006)

Πυρήνες ελιάς από Παλαιοανακτορικά (αριστερά) και Υστερομινωικά III (δεξιά) στρώματα ανασκαφών στην Κρήτη (Χατζή 2003)

Το ελαιόδεντρο της Νάξου είναι ένα ζωντανό μνημείο της φύσης, παγκόσμιας σημασίας, το οποίο χρειάζεται προστασία και προβολή. Τα αρχαιολογικά ευρήματα, οι πυρήνες και οι καρποί ελιάς, σε συσχέτιση με το ίδιο το δένδρο της γεροντολιάς, μαρτυρούν την καλλιέργεια ήμερων ελιών στον ελλαδικό χώρο τουλάχιστον τα τελευταία 5.000 - 6.000 χρόνια. Ειδικότερα η τοποθεσία Αδισσαρού στη Νάξο είναι το μοναδικό σημείο στον κόσμο, στο οποίο αποδεδειγμένα καλλιεργείται η ίδια ποικιλία ελιάς ακατάπαυστα, για τουλάχιστον 5.000 χρόνια.

Το γεγονός αυτό καθιστά την Ελλάδα μια περιοχή με ιδιαίτερες και μοναδικές ποικιλίες ελιάς και κατ' επέκταση ελαιόλαδα και βρώσιμες ελιές, που επιβάλλεται να αξιοποιηθούν και να προβληθούν με τον κατάλληλο τρόπο. 🌿

* Ο κ. Γιώργος Κωστελένος είναι Γεωπόνος, φυτωριούχος.

